

Na druhej strane Turnerova kniha – môže byť aj výzvou ako čeliť radikálnej *inakosti*. Naša literárna veda rozvíja odkaz prevažne štrukturalistickej tradície alebo teórií orientujúcich sa na text. Turnerova kniha – krajne kladúca dôraz na recepciu diela – tak môže v tomto našom kontexte pôsobiť až ako nenáležitá kuriozita.

Avšak najlepšou cestou asi bude prekonať nedôveru a miesto obrňovania sa pred *inakosťou* ju naopak ako inšpiračný zdroj tvorivo a pragmaticky využiť pre vlastné účely a ciele toho-ktorého výskumu literárneho artefaktu.

Martin Hudymač

PÁNI MAJSTRI. REMESLÁ, OBCHOD A ŽIVNOSTI V TURZOVKE. Zostavil I. Gajdičiar. Autori: D. Bernát, I. Gajdičiar, Z. Galiová, E. Gašinec, A. Hudecová, O. Kadajová, R. Lacko, L. Paštrnák. Fotografie: N. Kotrbánek, F. Lašut, J. Velička. Obálka a grafická úprava: akad. maliar M. Cipár. Vydal Spolok priateľov Turzovky, 2003. 334 s.

Publikácia *Páni majstri* je naozaj majstrovská, aj čo sa týka jej exteriéru (umelecká úprava, početné fotografie a farebné reprodukcie), aj pokiaľ ide o jej interiér (cenné príspevky). „Majsterštuky“ v podobe príspevkov prináša päť majstrov: Richard Lacko (5), Eduard Gašinec (3), Ladislav Paštrnák (2), Drahoš Bernát vedno s Ivanom Gajdičiarom (1) a Gajdičiar (2) a tri majsterkyne: Antónia Hudecová, Zuzana Galiová a Oľga Kasajová (po 1 „majsterštuku“).

Publikácia je podnetná aj pre výskum umelej, pololudovej a ľudovej slovesnosti a jej žánrov, nech sú to lyrické, prozaické alebo dramatické. Niet takmer remesla a živnosti, ktoré by nenašli adekvátny umelecký obraz v spomínaných žánroch, najmä v lyrike. Vystupovali relatívne samostatne s alúziou na nejakú realitu, psychickú situáciu a citové rozpoloženie.

Najviac sa však združovali akoby v céchoch s jednotlivými remeselnými a živnostenskými činnosťami, resp. s pijanskou a predovšetkým erotickou metaforikou a symbolikou, ktorá našla živnú pôdu v tzv. poklesnutých či triviálnych žánroch. Tejto závažnej literárnej metamorfóze sa u nás dosiaľ nevenovala nijaká pozornosť. Spomínané združovanie sa dialo dvoma spôsobmi: párovým alebo niekoľkočlenným. Súviselo s obsahom a charakterom reálnej a literárnej výpovede, napríklad či šlo o žartovné alebo vážne motívy. Párový spôsob predstavuje furmanský a zbojnícky motív (*Ide furman dolinami a zbojníci úbočami*). Niekoľkočlenný spôsob je veľmi pestrý. Opiera sa predovšetkým o klobúčnický, čiapkársky, gombikársky, čižmársky, krajčírsky, farbiarsky, klampiarsky, hrnčiarsky, kušníarsky, mäsiarsky, mlynársky, kováčsky a vojenský motív (*Pýtali ma za krajčieho*). Z hľadiska umeleckého stvárňovania je najpozoruhodnejšie metaforické a symbolické združovanie pijanskej a predovšetkým erotickej tematiky, ktorá si rafinovane adaptuje sklárske, krčmárske, drotárske, felčiarske, kováčske, maliarske, mlynárske, poľovnícke, tkáčske, vojenské a mníšske motívy (*Polovníci polujú, Má milá se prechodí po rínku, Sem ku mne, ne ku nej, Keby nám to Pánbuh dal, čo majú tí tkáči, Keď som išol podla mlyna sticha, sticha*).

Publikáciu možno podľa obsahu rozdeliť na dva väčšie celky. Prvý sa venuje hmotnej, druhý duchovnej stránke remesiel, obchodu a živnosti.

V prvom celku má 5 príspevkov R. Lacko. V príspevku *Patróni remeselníkov* ich poznávajúce atribúty, sviatky a erby autor dokumentuje tému na desiatich skupinách, počnúc spracovaním koží a končiac ostatnými službami (kominármi). Pri jednotlivých patrónoch uvádza ich stručné životopisy. Z patrónov známych zo slovenských legiend sa spomína len sv. Juraj (sedlári) a sv. Martin (súkenníci). V príspevku *Remeslá a obchod na Slovensku* sa rozpisuje o špecializácii remesiel a obchodovania, čo sa umelecky stvárnilo v ľudovej lyrike. Zriedkavé a vzácne sú zachytenia niektorých remesiel a obchodovania, ako bolo sklárstvo a podomo-

vý obchod. Vyznačujúc sa žartovným ladením a vypointovaním:

Dajte si obloky robit, to je moja živnosť!
Ja sa krížom svetom túlam, všade som milý
host. Dajte si obloky robit, sic vám ich pobijem!
Nespravím vám, lež pojdem preč – tak vás
zutrucujem!

Od Radkovej do Lušensa putujem, muoj
továrik na chrbátku šikujem.

Koj mi ťažko, oddychnem si pri ceste,
muahem predatš muaj továrik hnedž v meste.

Netreba ho ani v Peštu skladatši, koj ho
muahem za hotóva predatši.

Koj ja prídem domó do svojho domu, na-
léjem si červenýho a k tomu podskočím si na
padlášu – hop, hop, hop! Radkován je precí kaž-
dý dobrý chlop!

Ej, ženy, ženičky, dávajte handričky!
Za pekné ihličky, špendlíky, šnórečky!
Dávajte, ženičky, dávajte handričky!
Jaký pán – taký krám, jaký mám – taký
dám!
Dávajte, ženičky, dávajte handričky!

V príspevku Remeslá, obchod a hostince
v Turzovke do roku 1872 autor v súvislosti
s touto realitou uvádza desiatky zaujímavých
zvukomalebých expresívnych priezvisk
(napr. Pupík, Odlevák, Soplavík, Hortišalík,
Hanthithor a Pytliak). V príspevku Rozvoj živ-
nostenskej výroby v Turzovke do roku 1924
sleduje obdobie slobody podnikania. Aj tu sa
možno stretnúť s podobnými výraznými priez-
viskami (napr. Fuček, Šataník, Rothbart,
Ježíšek, Okuliár a Kartárik). V príspevku
Živnosti v Turzovke od roku 1923 po ich zruše-
nie sa uvádzajú v podstate štatisticko-adminis-
tratívne údaje.

V tomto celku nasledujú 2 príspevky
L. Paštrnáka. V príspevku Turzovskí remesel-
níci, obchodníci a živnostníci v tlači obozna-
muje autor čitateľa s periodickou tlačou od
začiatku 20. storočia. Z desiatich titulov sú
z hľadiska literárneho pozoruhodné len
Kysucká trúba a Kysucké hlasy. V oboch časo-

pisoch sa uverejňovali aj vtipy, v Kysuckých
hlasoch dokonca v nárečí. V tomto časopise
vyšla satirická enigma o pekárovi Foldynovi,
ktorý napiekol takéto čudo: „Je to krivé jako
rožek, dlhé jako štriel'a a tvrdé, že sám pekár si
na tom poláme zuby...“ Humorne je ladená črta
o tajnom sobáší Alexandra a Anny (Svadba či-
chém – duchém pod kožuchém) a anekdota
o Ondrejovi, ktorý prepil peniaze utŕžené za
mäso, lebo „krpčiská, potvory skrútili mu no-
hami do krčmy“ (Pohádka o prepitých penia-
zoch). Črta a anekdota majú ráz typickej ľud-
ovej prózy, ktorá bola živá vo vtedajšom rozprá-
vačskom repertoári. V príspevku Oživovanie
remeselníckej tradície po roku 1889 podáva
prehľad o niektorých remeslách, najmä o ko-
váchstve a klampiarstve.

I. Gajdičiar v príspevku Osoby a osob-
nosti pokračuje v sérii portrétov remeselníkov
a živnostníkov, ktorí „mali podiel na pokroku
v kultúre, umení a vede z hľadiska celonárod-
ného i regionálneho“. Niekedy ide naozaj
o dobrodružné osudy súčasne na napísanie románu
(Gajdičiarovci, Repčíkovci, Okuliár a zmrzlinár
Miftar Zulbeharič).

D. Bernát a I. Gajdičiar zostavili Zau-
jímavosti z turzovských matrik (1890–1950).

A. Hudecová v príspevku Firemné pečiat-
ky a tlačivá skúma turzovský materiál týchto
pamiatok. Napríklad faktúra (1898) mala takýto
text: „za cinkplech, za železo, tiež za rúru so
šibrom z kachlí do komína potrebnú...“

V druhom celku má 3 príspevky E. Ga-
šinec. V príspevku Náčrt dejín remesiel, do-
plnkových zamestnaní a ich výroby na
Kysuciach sa autor zaoberá cechovými a ne-
cehovými remeslami a doplnkovými zamest-
naniami vyrábajúcimi múku, mäso, kožu
a pod. Pri výrobe uvádza nárečovú terminoló-
giu (napr. grišňjaki, ciľoh a kovol'). V prí-
spevku Kysucký drotársky argot (krpoština)
a folklór píše o vandrovani kysuckých drotá-
rov a o ich tajnom dorozumievacom jazyku –
krpoštine. Základ krpoštiny tvorili kysucké
nárečia okorenené lexikou nemčiny, maďarči-
ny, v menšej miere aj ruštiny a cigánčiny.
Prebraté slová neraz dostávali emocionálne

a expresívne zafarbenie, napríklad nemecké (fackár, helegačka, kaputrok a brenziť), maďarské (napr. d'arek, fazik, ľeja a aludňať). Charakteristické pre krpoštinu je používanie slov v pozmenenom, posunutom význame (napr. fackovať – vyšetrovať na polícii, kubroš – žandár, pichač – zlodej a brga – pani). Krpoština zanechala stopy aj v drotárskom folklóre:

Keď som v Trecháňi u bogoliek kudošel,
iba kiňier, hidek, fába majčaňel.

A tá moja heľegačka kičinský skončela,
keď mi z varty krpoština zazňela.

Zdrhajce vy, džarci moji, kudoši,
poriepu vás pofakľení kubroši.

(Keď som v Čechách u paničiek žobral,
leda chlieb, zato zimu, hlad som mal.
A tá moja koledná pesnička zle skončila,
keď mi z polície krpoština zaznela.
Zutekajte vy, džarkovi, drotárski žohráci
pochytajú vás posratí četníci.)

Dokladom skutočnosti, že aj kysuckí drotári holdovali humoru, je 17 anekdot. Námet je tradičný. Týka sa napríklad politiky, manželských vzťahov a nevery.

Vysočanka, žena amerického drotára, išla na púť do neďalekého Frýdku. Vyspovedala sa farárovi a potom sa mu sťažovala, že putovala tam so susedovím mládencom, ktorý ju násilne objímal, hoci sa mu zubami nechtami bránila. Teraz sa vraj bojí, aby sa to nedozvedel jej muž v New Yorku. „Vieš, dcérka moja, mužovi nepovedz nič, ale daj na kláštor na uzmiernenie sto korún a smrteľný hriech sa ti odpustí.“ Žena však zložila farárovi dvesto korún. Pán farár jej dohovára: „Ale, dcéra moja, máš dať iba sto korún, a nie dvesto.“ „To ja viem, ale rada by som s tým mládencom putovala aj ďalej.“

Motívy niektorých anekdot sú adaptáciou сюжетov pochodiacich z európskej látkovej pokladnice (napr. münchhausenovský luhársky mo-

tív ukrutnej ruskej zimy). Niekoľko anekdot nemá obdobu v európskej anekdotovej zásobárni (napr. o opilom drotárovi idúcom po oboch stranách cesty). Pointovanie anekdot sa vyznačuje neraz rafinovanou dôvtipnosťou nonsenseového a absurdného humoru (anekdota o farbosllepom drotárskom podnikateľovi). Z hľadiska variovania topických motívov je zaujímavá anekdota numerického rázu, ktorá žartovne manipuluje s cirkevnými sviatkami (o žene, čo porodila trojčatá, keď bol muž naposledy doma na Tri krále). Jadro a pointa tejto numerickej cirkevnej anekdoty kolovala v niekoľkých obmenách (anekdota o opilcovi vysadajúcom si na koňa a o opilcovi bijúcom bezdôvodne svoju ženu). Autor zavŕšil príspevok výkladovým slovníkom krpoštiny. Obsahuje 347 jednotiek. V príspevku Garbiarstvo, garbiarske odborné názvoslovie a folklór na Kysuciach sa rozpisuje o výrobe kožušín a usní. Podáva ukážky garbiarského folklóru. Posmešná rečnovanka je v mnohých variantoch známa v rôznych regiónoch:

Cigáň, kožjar, kapsa,
predal koňa za psa.
Kým ho domov dovedol,
celú ridz mu objedol.

Príspevok Z. Galiovej Remeslá, obchod a živnosti vo folklórnej tvorbe obyvateľov Turzovky a okolia je náčrtom obrazu a odrazu remeselnej, obchodnej a živnostenskej činnosti v ústnej ľudovej slovesnosti. Môže iniciatívne zapôsobiť na výskum vzťahov medzi nepísanou folklórnou a písanou umelou slovesnosťou, ba dokonca aj na výskum jej tzv. poklesnutých či triviálnych žánrov.

Autorka začína prozaickým folklórom, ako je rozprávanie spomienkové, poverové a čarovné rozprávky. Spomienkové rozprávanie odzrkadľuje ťažký život kysuckého ľudu, ale aj jeho veselú národu, čo sa sformovalo v kratších humoristických rozprávaniach a anekdotách. Stvárnajú sa v nich rozmanité šibalské kúsky (napr. liečenie koňa ricínovým olejom). Nechýbajú ani erotické anekdoty (o vajciach a štetke). Do starobylého európskeho humorné-

ho repertoáru patrí šibalská historka o furtákovi a dvoch židovských kupcoch. Furták predá kupcom „zázračnú škatuľku“. Keď ju konzument ukáže krčmárovi, nemusí vraj platiť, čo zjedol a vypil. Variant tejto populárnej historky spracoval vo veršoch Ján Sekáč (zomrel 1818) v rukopisnom diele Karhání smíšnopochabných svetských mravův (1800). Lachtikár Holdoš predá mäsiarom „zázračnú čiapku“, ktorá je takisto domnelá „samoplatka“. Poverové rozprávania o zážitkoch s nadprirodzenými bytosťami sa vyznačujú umeleckou štylizáciou (Polapený utopenec a O nespokojnom hrobárovi). Čarovná rozprávka sa začala zblížovať s realistickou poviedkou. Rozprávači, ktorí vedeli čítať, reprodukovali prečítané rozprávky v podobe „cenzurovanej“ vlastnou fantáziou a poetikou. Dokladom toho je publikovaný text Juhás Palko. „Originál“ bol odtlačený v knihe Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambela (1959). Czambelovi ho vyrozprávala Tereza Drevová zo Sv. Beňadika. Kysucká informátorka pretvorila čítaný „originál“ naozaj originálnym, svojským spôsobom, ktorému nemožno uprieť mimoriadnu tvorivú fantáziu, čo do obsahu aj formy. Juhás Palko je v jej podaní slovenský drotár, ktorý sa dostane do Anglie a Írska, kde slúži v kráľovskej telesnej strážii. Keď sa zaľúbi do kráľovskej dcéry, kráľ ho dá zamurovať do budy. Kráľovská dcéra mu potajomky nosí jedlo. Tri požiadavky sultána Bašu sú trocha pozmenené a štylisticky väčšmi prepracované. Skutočnú umeleckú hodnotu predstavujú ďalšie motívy, ktoré sa týkajú situácie, vlastností troch Palkových kumpánov a štylistického spracovania. Prvý kumpán bol smädný človek ležiaci vo vode, druhý zimomravý človek stojaci v kope horiaceho dreva a tretí hladný človek obhrýzajúci kopu kostí. Keď Palko prišiel k sultánovi, prekonal všetky jeho nástrahy s pomocou kumpánov. Sultán ho prepustil na slobodu. Ako však prekračoval hranice, začal ho prenasledovať so svojím vojskom. Palkovi prišlo na pomoc vojsko od východu. Palko sa vrátil na Island a oženil sa s kráľovskou dcérou.

Autorka sa podrobnejšie zaoberá malými

folklórnymi žánrami, ako sú parémie, riekanky, vyčítanky, hádanky, pranostiky a príslovia. Tu mala k dispozícii málo lokálneho materiálu. Uvádzané príklady majú zväčša všeobecnú regionálnu platnosť. Hádanky a vyčítanky svedčia o skutočnosti, že tieto žánre sa s menšími obmenami nachádzajú aj v iných regiónoch (napr. Stará baba zlá, troje detí má, Cigán more kapsa a Umrel švec za potokom).

Elitnú kategóriu v ústnej ľudovej slovesnosti tvorí lyrika. Výnimkou nie je ani kysucká poetická tvorba.

Lyrica ars Dei poetica,
hominis exta, motum
exprimit hic et affectum.
Pars lyrae lamentatur,
pars gaudet atque laetatur.
(Anonymus, XIV. saeculum)

(Lyrika je kumšt Boha básnika.
Vnútro, city človeka
a nálady zobrazuje.
Časť lýry narieka,
časť sa teší a raduje.)
(Neznámy, 14. storočie)

Vystaňovalecká lyrika – to je Amerika, zem veľiká, kde si možno „pár toliarov našporevať“ (Amerika, zem veľiká). Bola to však malá odmena za mimoriadne ťažkú prácu. Ťažké bolo napokon aj lúčenie s mladými ženami:

Kedy som išol z Ameriky do domu,
prišli sme tam ku širokému moru.
Do domu, do domu,
prišli sme tam ku širokému moru.

Šífkapitán na tej lodzi bol pri nás.
„Nebojce sa, vy drotári, ja pri vás.
Ja pri vás, ja pri vás,
Nebojce sa, vy drotári, ja pri vás.“

Kedz sme na to šire more sedali,
doma naše mladé žienky plakali.
Sedali, sedali,
doma naše mladé žienky plakali.

Kedz vy domov, drotárici, prídzece,
šak vy svoje mladé žienky nájdzece.
Nájdzece, nájdzece,
šak vy svoje mladé žienky nájdzece.

Zaiste našli, ale nie všetky také, aké ich doma zanechali. Nejedna popustila liace mánotratnosti (Ešče mi zostali tri zlaté šajnové). Nedruhá popustila uzdu telesnej žiadostivosti čiže dopustila sa nevery „po kysucky“:

Ked' som išol z Ameriky do domu,
postretol som kamaráta na moru.
„Servus, brate, kamarate, čo nové?
Či nechodia k mojej žene frajere?“
„Ej, nechodia, chodí ona za nima,
až sa za ňou šire pole rozvíja.“

Tieto americké vystaňovalecké piesne sú skutočné perly naivnej či naivistickej poézie. Jednoduchými ťahmi lyrického štetca, vracajúcimi sa v pravidelných repetíciách vyvolávajú expresívne emócie a clivé nálady, akoby sa za nimi „šire pole rozvíjalo“.

Ťažko sa žilo aj tým, čo hrdlačili doma, pripútani naveky – od kolísky až po smrtné máry – k macošskej kysuckej hrude. Preto sa usilovali vyspievať svoje city, pocity a nálady čo najľahším spôsobom. Mimovoľne sa opierali o topické motivické, štylistické a melodické prostriedky piesní frekventovaných aj v iných slovenských regiónoch. Touto metódou sa vyznačujú rôzne prekáračky (Krajčír sedí, pošivuje, s hlavou sebe pokyvuje), lyrika ľúbostná (A ja som z Turzovky debnár) a pijanská (Baby moje, baby, dajčeže mi rady). Na spomínanej topike sú vybudované aj balady, napríklad balada o dcére anglického kráľa, známa vo vyše 70 variantoch (Na zelenej luce, tam krčmička stojí).

Samozrejme, ústredným hrdinom kysuckej lyriky je drotár či dráteníček. Musí byť štrmák, čo vie zaobchádzať a narábať nielen s drôtom, ale aj s dievkami, ženami a paničkami (Ja som švárny dráteníček). V každej piesni o tomto drotárskom donchuanovi či kasanovovi drnčí skrytá erotická strunka alebo naplno zaznieva

lascivný muzikálny inštrument. V erotickom drôtovaní plechovaní a ťaľkovaní ženských hrncov, misiek a rajničiek boli vychýrenými majstrami drotári „z tej Trenčianskej stolice“. Sami si robia barnumskú chválenkársku reklamu. Poznám niekoľko takých sebaokladzácich piesní, čo ignorujú starobylé príslovia: Každá líška svoj chvost chváli, dokiaľ si ho nepopáli. Drotárski lišiaci chvália svoj chvost či inštrument alebo vercajú v piesňach Ja som dobrý remeselník z tej Trenčianskej stolice, Já sem dobrý remeselník od Trenčianskej stolice, Ja som drotár remeselník z tej Trenčianskej stolice a Šel dráteník po ulici. Prvý text odtlačil J. Kollár v Národných spievankách I. (1834). Je zapísaný aj v rukopisnom spevníku G. Molitorisa (1847) a v rukopisnom spevníku J. L. Kella-Petruškina (druhá polovica 19. stor.). Druhý text je zaznamenaný v rukopisnom spevníku F. Horovitzu (1837) a tretí je odtlačený v publikácii Páni majstri (2003). Štvrtý text, veľmi populárny za prvej ČSR, je nahraný na kazete (2000) s inými „hospodskými odrhovačkami“.

Základné motívy všetkých textov sú rovnaké. V niektorých sa zdôrazňuje lascivný „drôtovací“ motív, ktorý sa v Kollárovi dá ešte len tušiť. V texte, ktorý zapísal Horovitz, je už odtaženejšia „prísne utajovaná skutočnosť“, že drotárske remeslo sa realizuje v dvoch aktivitách: v prvej sa skutočne drôtuje reálne domáce náradie, kým v druhej v obraznom zmysle či dvojzmysle sa plechuje alebo ťaľkuje domáce „podsuškové náradie“. Šikovný drotár dá žienke „dobrý hrubý drát, ona sa jemu bude smáť“. V texte uverejnenom v publikácii je badateľný nedeľňavý beh do cieľa lascivnej pointy drotárskej pridruženej výrobnéj činnosti. V českej hospodskej odrhovačke sa ňotuje iba o tejto príjemnej stránke drotárskeho remesla, ktoré aspoň v tomto bode „má zlaté dno“. Je nad slnko a polárnu žiaru jasnejšie, že text v publikácii bol ovplyvnený českou hospodskou odrhovačkou. Nečudo, lebo kysuckí drotári drôtovovali, ťaľkovali a plechovali kadečo – čo im pod ruku a do rúk prišlo aj v českých historických zemiach, kam sa rozleteli ako krdeľ sivých husí:

469